

Pákolitz István

Idejekorán

Mókásan meg-megbiccenő
kis gülfefeje
elbóklászik
a színek hangok formák ízek
özönében

Repeső-beszédes pillongásával
idejekorán keressél
valami biztos fogódzót
bizonytalanságokkal beárnyékoft
rettegésteli világunkban

Huszár Mátyás
és a szegedi vízmérce

Ott, ahonnan nyaranta a sétahajók indulnak, a kishajóállomás helyén állott 1882-ig a szegedi vár körbástyája (rondellája) és azon Huszár Mátyás, az egyik legnagyobb magyar geometria által létesített vízmérce. Ez jelentette az első magyarországi szintezési alapfelületet, és sokáig minden egyes magasságot Szegedtől Nagyszőlősig, valamint az erdélyi hegyekig ebben a rendszerben adtak meg. A Tisza-mappáció alapvető munkálatait Huszár még 1819-ben kezdte, amikor a szabályozatlan víztömeg „vadvizországi” képét mutatta, és egész alföldnyi területet uralt. Az általa javasolt vízmérce tervét egy évvel korábban készítette, és megvalósításával Haurant pesti mechanikust bízta meg. A vízmérce elhelyezésére a szegedi születésű Schmidt György mérnök kapott megbízást.

A vízmércek ólomlapjait általában hidak köpilléireibe szokták befelezni, de Huszár Szegeden ettől a gyakorlattól eltért, és a rondellát választotta. A szegedi vízmérce három részből állt. Az első és második rész 8-8 láb (2,529 méter) hosszúságú ólomskalából állott, míg a harmadik rész egy 5,06 méteres ólomtest, amelyet nekitámasztottak a bástya falának. A skála első részét gerendaépítményre helyezték, míg a második és harmadik részt a bástya falába építették. A harmadik részt olyan magasan helyezték el, hogy kis vízállásnál, valamint közepesnél az szárazon maradt. A vízmérce második része viszont még közepes vízállásnál is vízben állott. Huszár a szegedi vízmérce 0 pontját a szegedi vár keleti kapujának küszöbmagasságánál jelölte meg, egy + alakú mély véssel.

Az első szegedi vízmérce nincs meg, nem tudjuk, hogy 1882-ben hova tűnhetett. A vár keleti kapuja és a küszöbébe bevéselt kereszt jel is megsemmisült. Huszár Mátyás pontjegyzékébe felvett örjegyek — a tápi rk. templom küszöbe és az algyői rk. emplom déli parkánya — közül az algyői templom parkánya ugyanaz, mint 1820 körül volt. Így volt utóbb megállapítható, hogy az első szegedi vízmérce 0 pontja az Adriai vízszintre vonatkoztatva egyenlő 75,373 méterrel. Innen aztán azt is kiszámították, hogy a lebontott szegedi vár keleti küszöbének magassága 82,984 méter A. f. volt.

A centenáriumi partfal építése közben a rondella alapjaira rátaláltak, és a ma látható építmény érdemes lenne felvenni az országos geodéziai műemlékek sorába, mert az első magyar szintezési munkák 1821-ben Szegednél kezdődtek, majd innen haladtak tovább Tápi, Algyő, Hódmezővásárhely és Szentes érintésével észak felé. Időközben ugyan, Holecz András méréseinek, amelyekre 1829 táján került sor, 1979-ben állítottak emléket a Kishortobágy csárdánál. De hát Huszár Mátyás vízmérceje és kezdő mérései mégis Szegednek dokumentálják az elsőséget.

Ma már bizonyíthatóan tudjuk, hogy Huszár Mátyás (1784—1843) kétszáz éve született, Kishereyben, Bars vármegye, ma Szlovákiában. A reformkor egyik legképzettebb és legsokoldalúbb mérnöke és geodétája. Előbb filozófiai, jogi s végül mérnöki tanulmányokat folytatott Pozsonyban, Kassán és Pesten. Közben fél évet töltött a budai csillagvizsgálóban, korának neves csillagásza, Bogdanich Dániel mellett. Mérnöki diplomáját a pesti egyetem mérnöki szakán szerezte meg, és itt tanította a szegedi Dugonics András is. A félparaszti sorból felemelkedett fiatalember minden évből, minden tárgyból kitűnően vizsgázott. Diplomáját 1805-ben szerezte meg, és ezt követően az Esterházyak tatai uradalmába került. Innen Szatmárnémetibe ment hites földmérőnek, majd másfél éves külföldi tanulmányútra küldte a Helytartótanács. Európai műveltségű és nagy látókörű mérnökként tért vissza, és a Károlyi uradalom nagy kiterjedésű lappjainak lecsapolásával foglalkozott. Ezután Szatmár vármegye szolgálatába szegődött, majd kamarai mérnökként az aradi kerülethez tartozó Lugoson dolgozott. Ekkor foglalkozik a Maros Magyarcsanád és Nagylak közötti szakasza térképének elkészítésével. Vay Miklós generális elkészítette vele a Szamos folyó szabályozási tervét. Az 1816—1817. évi pusztító tiszai árvizek hatására megszületik a kamarai döntés, hogy az egész alföldi vízgyűjtő területet rendezni kell, létrehozni 24 fős mérnökcsoporthoz, és ennek élére, nagyváradi székhellyel Huszár Mátyást nevezik ki. Nálánál fiatalabb és névben nagyobb vízmérnök: Vásárhelyi Pál, Lányi Sámuel stb. nála voltak gyakornokok.

Huszár ettől kezdve szereti meg igazán a szöke és rakoncátlan Tiszát, végigjárja, és elkészíti a folyó szabályozásának első tervét, amelynél alig több a 26 évvel később készült Vásárhelyi-féle terv. Nevéhez fűződik az első magyar szintezési utasítás olyan szinten, amelyet 100 éven át csak másolni tudtak. Elsőnek térképezte fel nagy folyóinkat. Szintező műszert tervezett állványzattal és mikrométeres (!) csavarral. Kezdeményezésére vezették be a tizes számrendszert a szintezőléceken és általában a geodéziai gyakorlatban. Számtalan szakirodalmi munkát jelentetett meg. Dolgozott a Duna-mappációnál igazgató-mérnökként, volt hajózási felügyelő, és általában mindenben és mindenkor igen elégedettek voltak munkájával. Munkáihoz mindig szabad kezet kapott az Építési Főigazgatóságtól az ország összes mérnöke közül a legmegfelelőbbek kiválasztására.

Bessenyei fellépése óta a nemzeti öntudatra ébredt magyarságban a nemzeti nyelv használata nemcsak az irodaiomban, de mérnökeinkben is jó talajra talált. Széchenyi István akadémiaalapítása is sokakat arra indított, hogy a magyar nyelvet használják. A Duna-mappációról szóló jelentését a kötelező latin vagy német nyelv helyett magyarul írta meg (1827), és ettől kezdve Huszár mindent elvesztett a Helytartótanács irányítása mellett dolgozó Építési Főigazgatóság bürokratái előtt. (Erthető, hiszen egyetlen magyar alkalmazottja sem volt). Ezt olyan rebellis cselekedetnek vették — egyébként Lányi Sámuel jakobinus szellemét is többször kifogásolták — amit Huszárnak sohasem bocsátottak meg. Előre kitervelt hajszát indítottak ellene, és végül meg kellett engednie térképészeti állását. Teljesen elfeledve és félreállítva, 1843-ban halt meg. Nagyváradon.

Jövőre, az első szegedi vízmérce felállításának 165. évfordulóján a mostani rondellával szembeni partifalon emléktáblát érdemelne, híres szintező műszerének rézdomborított másával abban a magasságban, ameddig az 1970. évi árvízszint ért.

BÁTYAI JENŐ

Magyarok a nagyvilágban

Huszadik századi történelmünk fordulatai következtében jelenleg a magyar népesség kétharmada él Magyarországon, egyharmada pedig külföldön. Részben kisebbségként, mint őshonosok a környező országokban, részben mint emigránsok, kivándoroltak, disszidensek a világ különböző tájain.

Az a tény tehát, hogy a magyarság egyharmada más állam polgára, olyan tényező, amely erőteljesen befolyásolja a nagyvilágban elfoglalt helyünket.

Nagy Kázmér megjelent könyvében (Az elveszett alkotmány) az általánosságokon túl azokat a különös jegyeket keresi, amelyek a magyar politikai emigrációt 1945 és 1975 között jellemzik. (A kézikönyv fontosságú mű egyébként már harmadszor kerül ki a nyomdából. Az első kiadás Münchenben jelent meg és még csak az 1944—64 közötti emigráció taglalta; a második Londonban látott napvilágot 1982-ben kiegészítve az 1975-ig nyilvánosságra került dokumentumokkal. A hazai kiadás az előző kettő szövegével azonos.) A szerző 1949—1982 között Ausztráliában és Angliában élt, és ezekről az évtizedekről, különösen a hidegháborús évekről bőséges dokumentumanyagot tár a hazai olvasók elé.

HÁROM NEMZEDÉK A kivándorlás évszázados folyamatoságából tömegessége, politikai jelentősége, elűtő profilja miatt három nagy hullám emelkedik ki. Az első az 1914 előtt a tengerentúlra „kitántorgott” másfél millió emberünk. paraszti eredetű, odakint főleg munkásként dolgozó, öreg amerikaiak és kanadások nagy csoportja. A második az 1945-tavaszi a felszabadító Vörös Hadsereg elől, a megvert német csapatokkal együtt menekülő, a háború utáni években Németországban marad, majd szétrázó nyugatosok nemzedéke. Végül a harmadik csoport: az ötvenhatosok.

A hetvenes-nyolcvanas években — napjainkban — ez a három hullám együttesen van jelen. Viszonyuk egymáshoz ellentmondásos. Az elmúlt évtizedekben minden történelmi csomóponton, az őket érintő és felkavaró minden új helyzetben egymás mellett és egymással szemben foglaltak állást. Másként ítélték meg az 1963-as amnesztia-rendeletet, és másként reagáltak, amikor 1970-ben Budapestet megrendezték az első anyanyelvi konferenciát és ezzel megindult a nagy hatású anyanyelvi mozgalom. Vízválasztó volt, amikor 1978-ban az amerikai kormány visszaszolgáltatta a magyar népnek István király koronáját. (Ennek jogi procedúrája és politikai harcai külön tanulmányt érdemelnek.)

ELŐTÉLET NÉLKÜL A Nyugaton élő emigráció egyik ve-

zető képviselője 1969-ben Münchenben még így írt: „Azok a finom megkülönböztetések, amelyekkel a szerzők és szervezetek a Nyugaton élő magyarokat osztályozzák — felemelik és lenyomják — ugyancsak egy torz szemlélet tünetei. Mert nem valóságos helyzeteken és tényeken alapulnak, hanem előítéleteken, politikai indítékú és hátsó gondolatokkal teli taktikákon... Persze, a külföldi magyarok sem fogalmaznak mindig pontosan, ha az otthoniakról beszélnek vagy írnak. Kinti írásművekben is találkozhatunk olykor otromba általánosításokkal, a helyzet nemismeréséből fakadó leegyszerűsítésekkel, előítélet vagy ellenszenv szülte durvaságokkal...”

A nyugaton élő magyarságot igen sokféle, különböző jellegű és erősségű szál fűzi össze a mai Magyarországgal. Befolyásolja a kapcsolatot az illető ország vezető köreinek politikai véleménye hazánkról, sőt a világpolitika éppen adott és érvényesülő rendje is. Érdekes azonban, hogy napjainkban a hazalátogatók száma tovább növekszik, függetlenül a nemzetközi életben bekövetkezett klímaváltástól. A kapcsolatot intenzíven volta vagy éppen hiánya nagyban attól is függ, hogy milyenek a szülőföldön szerzett tapasztalatok, a rokonság az ismerősök által adott információk. És természetesen függ attól is, hogy milyen mértékben él a szörvány magyarságban az etnikai tudat és mi-

lyenek az óhaza kialakult elképzelések. Ezekben a vonatkozásokban nagyon eltérőek a nézetek, de egyre többen vannak azon a véleményen, hogy az egy közösségből származásnak jelentékeny és fontos hatásai vannak. Még akkor is, ha természetesen a származás — az osztály, nemzet vagy vallás szerint — nem determinálja egyszer s mindenkorra az egyén életét.

KI A MAGYAR? Ki tekinthető ma magyarnak? A leghelyesebb válasznak az látszik, hogy az a magyar, aki — függetlenül attól, hogy beszél-e magyarul vagy sem — magyarnak vallja magát. Sem az etnikai eredet, sem a nyelvtudás, sem a munkahelyként-lakóhelyként szereplő ország, sem az állampolgárság nem lehet a magyarság kizárólagos meghatározója. Hiszen ha ezeket, vagy ezek valamelyikét vennénk meghatározó feltételnek, akkor például Liszt Ferencet, aki nem tudott magyarul, de magyarnak vallotta magát, nem tekinthetnők magyarnak. Vagy — még ha magyar állampolgár is — magyar-e például az a görög emigráns, aki Magyarországon él és a magyar nyelvet is jól beszéli?

A nemzeti közösségek képességének életterét nemcsak az igazolja, hogy kedvező körülmények között milyen haladásra képesek, hanem az is, hogy nagy veszteségek és tragédiák után mennyire képesek megújulni. A felszabadulás, majd az azt követő társadalmi átalakulás után — Engels szavaival élve — „a múltat megszüntetve megőrző”, a szocializmust építő nemzetetté váltunk. A politikai vezetésnek pedig kimondott célja az együttműködés és a kooperáció lehető teljessége. Ebben az esetben az etnikai csoportok és az egyének a hid szerepét játszhatják a különböző kultúrák és államok között. A hid lehetősége nemcsak politikai-gazdasági, hanem kulturális-tudományos értelemben is fennáll. Még akkor is, ha vannak olyan korszakok és áramlatok, amelyek fél akarják égetni ezt a hidat...

Ilyen elgondolások jegyében és szándékoktól vezérelve cselekszik a mai magyar társadalom a más országokban élő magyarsággal kapcsolatban; éljenek azok bárhol a világon.

VÖRÖS TAMÁS

Szőnyi-emlékkiállítás a Vigadóban

Szőnyi István festőművész születésének kilencvenedik évfordulója alkalmából emlékkiállítás nyílt a Vigadó Galériában. Az érdeklődők a jelentős alkotások mellett a művész kevésbé ismert műveit is láthatják, amelyeket eddig még nem mutattak be Magyarországon, mivel magángyűjtemények képei.

A harmincas években készült munkáit még a sötétebb komorabb színárnyalatok jellemzik. Különös harmóniát alkotva keveredik a mély zöld, a sötétkék, a barna és a fekete szín. Szőnyit a Duna-kanyar festőjeként is emlegetik. Tájképein a megszelídült immár paraszti színek uralkodnak többek között a Zebegényi utca, a Duna-kanyar, a Szürke a Duna, a Duna-kanyar összel című remekek idézik ezt a korszakot. A tárlaton megtekinthetők a művész Itáliában készített vífestményei, grafikái, rézkarcai is.

A Vigadóban bemutatott alkotások közül az egyik legcsodálatosabb a Kerti pad. Szintén a legjobb művek közül való az Esernyők című alkotás.

A Szőnyi-emlékkiállításról hiányoznak a festő legismertebb és művészetét legjobban reprezentáló remekművek mégis a maga nemében páratlan élményben részesülhetnek azok a látogatók, akik ezekben a napokban betérnek a galériába. Két reprodukciót a Reggel (Vetkőző nő) és az Uszályok című festményeket mutatja be.

